

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 1	Стр. 7 - 15	Ниш	јануар - март	2004.
----	-----------	-------	-------------	-----	---------------	-------

UDK 316.32:327]+32-029:316.722(497)

Прегледни чланак

Примљено: 28.01.2004.

Драган Тодоровић
Филозофски факултет
Ниш

ОД ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ДО АЛТЕРГЛОБАЛИЗМА (О културној политици балканских земаља)*

Резиме

Доминантна идеологија савременог света јесте идеологија интеграције или глобализације. Стога се пред балканске земље постављају неколика питања. Колико, заправо, оне са изнуреним привредним структурама могу полагати право на истинску равноправност и самосвојност у глобалној конфигурацији моћи? Како ускладити процесе глобализације са потребом очувања културног и националног идентитета? И које су то области у којима држава мора да задржи свој пуни утицај у креирању културне политике?

Споменутих и многих других питања дотакли су се учесници дводневног округлог стола "*Култура у процесима развоја, регионализације и евроинтеграције Балкана*", одржаног 17. и 18. децембра 2003. године на Филозофском факултету у Нишу у оквиру извођења пројекта "*Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*". Излагања са округлог стола доносимо после уводног текста.

Кључне речи: глобализација, алтерглобализам, културна политика, Балкан

Пример први

Крајем управо истекле 2003. године француску политичку, верску и културну сцену узбуркала је најава председника Жака Ширака о скорашњем доношењу закона којим се у свим државним ин-

---

e-mail: todor.d@eunet.yu

* Рад са пројекта 1310 *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*, који се изводи на Институту за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије.

ституцијама забрањује ношење религиозних симбола: *хегаба* или *хеџаба*¹ (мараме или шала којим муслиманске жене и девојке прекривају лице) и симбола других религија, као што су традиционалне јеврејске капе – *кипе*, које покривају теме, и упадљивих хришћанских крстова. Заузет је став да је исламска марама политички, а не верски симбол растућег милитаризма, те да је у супротности са једновековном секуларном традицијом Републике.

Реакције су биле двојачке. Познате личности², али и поједине муслиманске групе, Лига за људска права и антирасистички покрет, ношење вела преко лица осудиле су као видљив симбол потчињености и дискриминације жена. На другој страни, уследиле су демонстрације више хиљада муслиманки под заровима и без њих у самој Француској, али и више градова Европе и Блиског истока. Тражено је да се хитно повуче таква једна одлука и омогући ношење хегаба, симбола чистоте, части и скромности муслиманске жене.

Трезвени аналитичари, упркос позитивном јавном одијуму већине Француза, упозоравали су да пре повлачења радикалних мера треба предузети опсежне расправе, како на највишем нивоу, тако и у породици, верским заједницама, како би се разграничило шта су људска, религијска права и слободе а шта дискриминација и злоупотреба, пре свега жена које су и најчешће жртве наметнутих религијских норми. Остало је недоречено да ли се ради о одбрани мултикултуралистичких идеја или интеграцијским претензијама.³

Свака религија се мења у додиру са друштвом у којем човек живи. Да ли онда и ислам мора да се модернизује, тј. да функционише по другим принципима него у земљама у којима су муслимани већина? Међу дисонантним тоновима могла су се чути мишљења да исламске верске вође, упркос великом упливу у муслиманско друштво, немају довољно разумевања како је то и шта значи бити муслиман у мањини, као и да се изолација у коју су гурнуте муслиманске жене не може решити забранама, односно скидањем марама, фереца и других делова традиционалне ношње.

Имајући у виду бројчано стање муслимана у Европи (њихов број премашује 20 милиона, од чега их је, само у Француској, више

¹ Ношење *хегаба*, мараме која покрива косу, уши и врат муслиманки, према једној теорији, прихваћено је током византијског периода када су се богате жене покривале да би избегле погледе гладних. Друга, пак, указује како је она постала обавезна после ратова који су остављали бројне удовице уз честа напастовања (због чега жене у руралном Авганистану и данас одбијају да одбаце своје чадоре).

² Прва муслиманска нобеловка Иранка Ширин Абади примила је недавно највеће светско признање за мир откривене главе, а тако је примљена и у Јелисејску палату.

³ Познато је да француска влада, као ретко која друга, има у свом саставу и Високи савет за интеграцију.

од пет милиона), након разговора са француским министром унутрашњих послова, огласили су се египатски велики имам Ал Азхара др Мохамед Сајед Тантави и муфтија републике др Али Гомаа речи-ма да ислам дозвољава женама у немуслиманским заједницама да оставе вео код куће, уколико то нађу за сходно. Тиме су ућуткани бучни и колективни протести ратоборних исламских радикала, који су конкретни акт француске владе протумачили као нови вал анимозитета хришћанског Запада према исламу, поред већ предузетих потеза америчке и европске спољне политике према Израелу-Палестини, Кашмиру, Чеченији или рату против глобалног тероризма.

Џон Еспозито,⁴ директор Центра за хришћанско-муслимански дијалог у Џорџтауну (САД), у скорашњем интервјуу НИИ-у, не верује у, од стране милитантних исламских и хришћанских лидера спомињану, могућност новог крсташког рата против експанзивног ислама. Он наглашава да је посреди рат између милитаната на обема странама, а не између ислама или више од милијарду и три стотине милиона муслимана у свету и Запада. Селективно и искривљено – у сваком случају недовољно – знање које многи имају о исламској религији, наводи на олаку осуду већине због акција мањине. Са друге стране, политички непродубљеније сагледавање социјалних и економских узрока раста екстремизма од стране влада на Западу, завршава у упрошћеној редукцији на религију и религијске узроке. Еспозито упозорава да критичка валоризација подразумева успостављање разлике "између верске традиције и начина на који екстремисти манипулишу, отимајући традицију да би дали легитимитет својим акцијама насиља и терора" (Чоловић, 2003: 54).

Пример други

Током првог месеца у 2004. години започела су и завршила се два светска форума. У Бомбају је одржан четврти Светски социјални форум под мотом "Другачији свет је могућ", уз учешће преко 80.000 представника више од 130 земаља. У шесточасовној свечаности отварања учествовале су музичке групе из Пакистана, Бразила и Јужне Африке, индијски играчи и играчице и бројни други уметници. Доминантне теме шестодневног форума биле су амерички милитаризам, ситуација у Ираку, неолиберална глобализација, привредна и социјална безбедност, расизам, верска нетрпељивост, права детета, итд. Отворено је послата порука свету о томе да је разбијен мит да

⁴ Светски признат познаваоц међусобних односа хришћанства и ислама кроз историју, чији је одјек радова снажан и у секуларним, и у хришћанским и у муслиманским срединама; заједно са групом аутора, писац књиге "Оксфордска историја ислама", онедавно и на српски језик преведене (Clío, Београд, 2003).

глобализација нема алтернативе и да она ужива општу подршку у свету.

Паралелно са затварањем овог форума, на другом крају света, у швајцарском скијашком центру Давосу, почињао је Светски економски форум, који антиглобалисти сматрају симболом глобализације са дивљачким лицем и тријумфалне неолибералне економије Фукујаминог *Краја историје*. Поново су се јавности представили *алтерглобалисти*, припадници најмасовнијег и најхетерогенијег светског покрета отпора економском неолиберализму и агресивном америчком хегемонизму. За разлику од антиглобалиста, алтерглобалисти нису против свега што представља глобализација, јер она доноси са собом и неке позитивне трендове, феномене и технологије. Противници "секуларног свештенства неолибералне вере" (Г8, Међународни монетарни фонда, Светска трговинска организација, Светска банка) истичу да суштина није у борби против глобализације, већ у стварању "хумане", алтернативне глобализације, окренуте потребама људи, а не потребама елите. У сфери културе, алтермондијалистички покрет не нуди хармонизацију култура и не захтева културни консензус, већ инсистира на јединству које се заснива на различитости култура, језика, религија и мишљења. Светски, недоктринаран, хетероген – овај покрет, једнако као и светски социјални форуми, данас се сматра "покретом покрета", јер дозвољава сабирање искустава и форми акције: од ненасилних протеста, до маршева, перформанса, медијских притисака, образовања, лобирања, бојкота роба и институција. Масовни алтерглобалистички протести постали су незаобилазна светска медијска и политичка тема, јер окупљају све оне који одбацују трансформацију свих људских активности и самог живота у производ, те траже стварну демократију насупрот моћи тржишта. Супротно глобалистичкој идеји мондијализације потрошње, идеја другачијег света алтерглобализима инсистира на мондијализацији отпора и права појединаца.

Шта је чинити балканским земљама?

Доминантна идеологија савременог света јесте идеологија интеграције или глобализације. Ствара се "планетарна цивилизација"⁵, радикално другачија од свих претходних. Човечанству се пружају до сада неслућене могућности у области образовања, информисања, комуницирања, научно-техничког и технолошког развоја, повећања животног стандарда, али се, с друге стране, такође у досад невиђе-

⁵ О богатству садржаја и различитих приступа у савременим расправама о процесу глобализације детаљније у: Vuletić (2003) и Knežević (2003).

ним размерама, ниподаштавају основне људске вредности, темељно доводи у питање идентитет појединаца, народа, разноликост култура, цивилизација, језика, вредносних оријентација, виђења света, модела живљења, а угрожен је и интегритет човековог природног окружења.

Токови хомогенизације, уједначавања и универзализације обухватили су читаву земљину куглу, међуљудски контакти вртоглаво се умножавају губећи дубину и трајност, а "осредњен човек" све мање доприноси опстајању духа индивидуалности и различитости. Стога се пред балканске земље постављају неколика питања. Колико, заправо, оне са изнуреним привредним структурама могу полагати право на истинску равноправност и самосвојност у глобалној конфигурацији моћи? Како ускладити процесе глобализације са потребом очувања културног и националног идентитета? И које су то области у којима држава мора да задржи свој пуни утицај у креирању културне политике?

Бранко Прњат (2003: В2) сматра да су то: 1) област заштите и ревитализације културног наслеђа, 2) област образовања, општег и специјализованог, и 3) област међународне културне сарадње. Нонка Богомилова (1997: 19) упозорава да у судару старог и новог балканске културе не смеју да некритички беже у традиционализам и подржавају назадовање животних интенција: "И свако позивање на успомене историјских аргумената, историјски и цивилизацијски искоришћене ситуације и функције, само су белег, симптом недостатка актуелног присуства у садашњости, виталне, конструктивне, активне социјалне и културне енергије. Сећање на прошлост је управо културно сећање а не носталгична успомена само ако стимулира активност, стваралачку енергију у сферама производње и духа, на конструктивни препород нације". За суочавање са коренитим променама, Ђокица Јовановић (1998: 68) предлаже балканским друштвима следећу културну стратегију: "Тек у рационалном и складном споју наслеђа очуваног у камену Студенице, боји *Белог анђела*, *Душановом законнику*, *Крмчији* Светог Саве, Вуковим *Песмарицама*, старог ратничког епа... и модерне отворене културе и знања, плурализма у култури, одвојене од идеологија, власти и непродуктивног традиционализма, у споју са културним предузетништвом, уз културу дијалога као особеним језиком... могуће је искорачити из окамењене историје у којој овог часа обитава скоро цео Балкан". Драгољуб Б. Ђорђевић (2003: 183) подсећа да је у међусобним контактима балканских земаља пожељно исказати култивiranу способност схватања тачке гледишта другог, тј. прихватање друге перспективе: "У оквиру држава *Балкана*, особито мултиетничких и вишеверских, а сва је прилика да су све већма такве, изградња цивилног друштва захтеваће интеркултурализам на делу, активан међуоднос различитих етни-

чких, религијских и културних идентитета, националних мањина, етничких и етнографских група. Све би то требало да допринесе укрењивању идеје и праксе по којима *живети са и поред расно, етнички, религијски и културно 'друкчијег' јесте предност и богатство – никако несрећа против које се треба борити.*" На мобилизацију културних и цивилизацијских ресурса балканских друштава за прихватање "другог" не као непријатељског "другог", већ као могућег партнера у стремљењу за самопотврђивањем позива и Георги Фотев (1997: 211): "Сарадња међу националним државама и различитих нација је основ глобалних процеса који су алтернатива механичкој глобализацији, под примарном формом империја, а у модерној епохи, колонизализма и империјализма. Перспектива глобализације супротна је принципу империума, власти која произилази из једног центра; она се заснива на координацији при чему је основна вредност различитост (специфика регионалног и локалног), мултикултура и слободна асоцијација људи са циљем достизања општеприхваћених циљева и вредности".

Савремени Балкан и даље се налази на раскршћу магистралних светских путева на којима се прожимају и обликују идеје, обичаји, културе, традиције, религије, хеленског света и Римске империје, Византије, Отоманског царства, православног Истока, модерног Запада... Пред балканским народима трновит је пут у будућност, у царство хармоније и социјалне правде, али га треба прелазити у нади и с упорношћу. На том путу једино је дијалог исправно средство у трагању за модусом заједничког постојања, јер признавање вредности другог не значи отказивање од вредности које делимо. У глобални планетарни културни модел балкански културни простор треба да се укључи управо истицањем своје разноликости и богатства.

* * *

Споменутих и многих других питања дотакли су се учесници дводневног округлог стола *"Култура у процесима развоја, регионализације и евроинтеграције Балкана"*, одржаног 17. и 18. децембра 2003. године на Филозофском факултету у Нишу, а у оквиру извођења пројекта (1310) *"Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције"*, који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије (руководилац пројекта Љубиша Митровић). У расправи су учествовали стручњаци из иностранства и истраживачи са пројекта:

– доц. др Вихрен Бузов, филозоф, декан Филозофског факултета Универзитета "Св. Ћирило и Методије" у Великом Трнову, Бугарска;

- проф. др Петре Георгиевски, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Скопљу, Република Македонија;
- др Зинаида Тихонова-Галенкова, социолог са Института за социологију Руске академије наука из Москве, Руска Федерација;
- проф. др Светозар Ливада, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Загребу, Република Хрватска,
- др Николај Станчев Николов, педагог са Педагошког факултета Универзитета у Шумену, Бугарска;
- доц. др Ружица Цацаноска, социолог са Института за социолошка и правно-политичка истраживања у Скопљу, Република Македонија;
- др Перо Петровић, политиколог са Института за међународну политику и привреду у Београду;
- др Добрица Весић из Министарства за унутрашње послове Републике Србије;
- проф. др Гордана Вуксановић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду;
- мр Жолт Лазар, асистент, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду;
- Милош Кнежевић, социолог из Дома културе "Студентски град" у Београду;
- проф. др Бранимир Стојковић, социолог са Факултета политичких наука Универзитета у Београду;
- проф. др Данило Ж. Марковић, социолог са Учитељског факултета Универзитета у Београду;
- проф. др Вера Вратуша, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Београду;
- проф. др Драган Жунџић, социолог, декан Филозофског факултета Универзитета у Нишу,
- проф. др Љубиша Митровић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Нишу;
- доц. др Драгана Стјепановић-Захаријевска, социолог, управник Института за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу:
- проф. др Драгољуб Б. Ђорђевић, социолог са Машинског факултета Универзитета у Нишу;
- проф. др Милорад Божић, економиста, декан Правног факултета Универзитета у Нишу;
- проф. др Ђокица Јовановић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Косовској Митровици;
- проф. др Јован Живковић, политиколог са Филозофског факултета Универзитета у Косовској Митровици;
- проф. др Вјекослав Бутиган, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Нишу;

- проф. др Љубинко Милосављевић, филозоф са Филозофског факултета Универзитета у Нишу;
- доц. др Наталија Јовановић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Нишу;
- доц. др Мирјана Крстовић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Нишу;
- асистент мр Предраг Цветковић, правник са Правног факултета Универзитета у Нишу;
- асистент мр Драган Петровић, економиста са Економског факултета Универзитета у Нишу;
- асистент-приправник Драган Тодоровић, социолог са Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Основу за разговор представљао је зборник радова "*Култура у процесима развоја, регионализације и евроинтеграције Балкана*", припремљен у оквиру пројекта и подељен у три тематске целине: 1) Биланс постсоцијалистичке транзиције на Балкану и развојне алтернативе, 2) Процеси развоја, регионализације и евроинтеграције Балкана: стање и перспективе и 3) Култура у друштвеним променама на Балкану и у процесима регионалне и европске интеграције.

Након уводне речи декана Филозофског факултета у Нишу и руководиоца пројекта, вођена је дводневна расправа. Овде публикујемо излагања учесника.

Литература

- Богомилова, Н. (1997), Национализација хришћанства и "бугарско питање", *Градина*, XXXII (12): 16-31.
- Vuletić, V. (prir.) (2003), *Globalizacija – mit ili stvarnost (sociološka hrestomatija)*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Драговић, Н. (2003), Марама, капица, крст, *Политика*, 21. 12. 2003.
- Ђорђевић, Д. Б. (2003), Глобализација и етнички, религијски и културни идентитети нација и националних мањина, *Теме*, 27 (2): 181-185.
- Eriksen, T. H. (2002), *Paranoja globalizacije*, Sarajevo.
- Esposito, Dž. (2003), *Oksfordska istorija islama*, Beograd, Clío.
- Јовановић, Ђ. (1998), Јужнословенске културе и дијалог, *Градина*, XXXIII (10-11): 64-68.
- Кнежевић, М. (prir.) (2003), *Vreme globalizacije*, Beograd, Dom kulture "Studentski grad".
- Кубуровић, М. (2004), Изазови новог света, *Политика*, 04. 01. 2004.
- Митић, А. (2004), Лилипутанска стратегија, *НИН*, бр. 2766.
- Прњат, Б. (2003), Цензура вређа достојанство, *Политика*, 20. 12. 2003.
- Фотев, Г. (1997), "Други" етнос и конституисање етничке толеранције, *Градина*, XXXII (12): 16-31.
- Чоловић, Д. (2003), Ислам између религије и тероризма, *НИН*, бр. 2762.

Dragan Todorović, Niš

**FROM GLOBALIZATION TO ALTERGLOBALISM
(On the Cultural Policy of the Balkan Countries)**

Summary

The dominant ideology of the modern world is the ideology of integration or globalization. That is why the Balkan countries are faced with several questions. How much, actually, those among them with worn-out economies can claim the right to true equality and singularity in the global power configuration? How to adjust the globalization processes to the need to preserve the cultural and national identity? And what are the domains in which the state must preserve its full-fledged impact in creating the cultural policy?

The above-mentioned and many other issues were the subject of the debate led by the participants of the two-day roundtable entitled *Culture in the Processes of Development, Regionalization and Eurointegration of the Balkans* held on December 17-18 2003 at the Faculty of Philosophy in Niš as a part of the realization of the project *Cultural and Ethnic Relations at the Balkans – Possibilities of Regional and European Integration*. The presentations from the roundtable are given here after the introduction.

Key words: Globalization, Alterglobalism, Cultural Policy, Balkans.